

Els mites de la llengua

Francesc Feliu
Universitat de Girona

Una part fonamental del procés d'elaboració social de les llengües, de la seva constitució com a tals llengües, és la legitimació que cal propiciar entre els parlants i que els ha de permetre de creure que la representació limitada i uniforme –i normalment, escrita– de la llengua que és producte d'una determinada codificació és, en realitat, la llengua veritable. Són els usuaris de la llengua, en definitiva, els que legitimen, amb la seva creença i la seva adhesió sentimental, que “la llengua de tots” existeix, i que és un sistema relativament coherent i regular, delimitat i objectivament diferenciat de les llengües que ho són d'uns altres col·lectius.

Val la pena, tanmateix, d'introduir aquí una precisió: d'usuaris *conscients* de l'existència de la pròpia llengua, històricament n'hi ha hagut bastant pocs. Les llengües han estat, durant molts segles, un afer supraestructural que ha concernit les minories erudites i les classes dirigents, i que ha irradiat, si de cas, algunes idees més o menys imprecises entre els col·lectius socials teòricament locutors. La gran majoria dels parlants, fins que l'escolarització general no va començar a expandir de forma massiva els conceptes conformadors de les cultures nacionals, eren absolutament indiferents a l'abast metalectal d'allò que parlaven i que havien heretat, com tants altres hàbits i formes de la vida quotidiana, en el si de la unitat familiar. Per això, quan volem fer la història d'una llengua –que és la història de la construcció d'una abstracció lingüística que permet la identificació col·lectiva, que pot esdevenir vehicle de la cultura, que permet transcendir l'espai i el temps–, en les èpoques anterior al món contemporani, ens cal remetre'ns a les obres i les idees d'aquells que en tenien alguna idea, de les llengües, i ens resulten bastant irrellevants les pràctiques lingüístiques reals que hom pugui atestar per part de la població il·letrada, per la senzilla raó que aquest col·lectiu vivia aliè a la idea de llengua –i, doncs, a qualsevol de les derivacions identitàries o discriminatòries que són inherents a les llengües.¹ Ens interessin, això sí, les interpretacions que la ciència filològica hagi pogut fer de tals testimonis –però d'això en parlaré una mica més avall.

Les certeses que cal assumir sobre l'existència de la pròpia llengua i les explicacions que permeten elaborar una narració pròpia de la història de cada llengua són allò que anomeno mites de la llengua, prenent una denominació que ja han utilitzat diversos estudiosos, sobretot a partir del llibre de Bauer i Trudgill (1998). Aquests autors, tanmateix, donen una connotació negativa al terme, en fan una aplicació estrictament sociolingüística i el refereixen a determinades creences poc fonamentades sobre la llengua (sobre l'anglesa, bàsicament) que suposadament difonen els mitjans de comunicació i que cal erradicar –que el significat de les paraules no varia, que unes llengües es parlen més ràpid que d'altres, que la televisió fa que tothom parli igual, etc. Alguns anys abans, en canvi, el professor Silvain Auroux havia utilitzat el concepte de mite amb un caràcter més teòric, més genèric i acordat amb l'etimologia –i més neutre objectivament– en dedicar un capítol de la seva *Histoire des idées linguistiques* a parlar de «Mythe, conscience et savoir linguistique» (Auroux 1989). També l'irlandès Tony Crowley va utilitzar per aquells anys la idea de mite vinculada a la llengua. Auroux ha

¹ I, encara, la major part de la població sovint degué accedir primer a la idea de llengua referida a “la dels altres”, molt abans que no a la de llengua pròpia.

seguit usant aquest concepte, manllevat en realitat del context filosòfic (1996, etc.) en diversos treballs posteriors i alguns historiadors de la llengua n'han començat a fer un ús anàleg –Watts, per exemple, en el seu llibre sobre la història de l'anglès.

Els mites –paraula que etimològicament equivaldria a ‘relats’ o ‘contes’– segons els antropòlegs, constitueixen la base per a la interpretació de la pròpia realitat i han permès històricament als col·lectius d'explicar-se ells mateixos i els seus elements definitoris. Els mites sempre contenen una part de *veritat*, i esdevenen *veritat* ells mateixos, en la mesura que són útils i/o necessaris, i acceptats socialment. Són realitats que pertanyen a un pla secundari, si es vol, no comprovables empíricament, però formen part també de la *realitat* en la mesura que són presents en la ment humana i en condicionen el coneixement del món. Portats al terreny de l'elaboració social de les llengües a través de la història, els mites conformarien doncs el relat que condueix, en cada cas, a les certeses que tenen sobre la llengua –i sobre les llengües que hi ha a l'entorn– tots aquells que en són partícips, coneixedors, parlants. Certeses sobre les quals se sustenta l'existència mateixa de la llengua, amb tots els atributs socials que li són inherents. Cal pensar, per tant, que els mites són del tot necessaris per a la construcció històrica d'aquestes representacions de la realitat lingüística –i geogràfica, i històrica– que són les llengües.

Com ja he explicat, la majoria dels autors que avui parlen de mites lingüístics en fan una lectura pejorativa; si en parlen és, habitualment, perquè pretenen desmuntar algunes idees o creences errònies que creuen que algú ha difós equivocadament. En el context hispànic, Juan Carlos Moreno Cabrera seria un bon exemple d'aquesta sensibilitat. En realitat, però, el que passa és que alguns dels mites sobre les llengües, difosos en èpoques pretèrites i amb criteris potser mal enfocats, avui han esdevindut obsolets i ja no serveixen per a la legitimació de la llengua construïda. Llavors és quan són vistos com a prejudicis superats, errors que només l'acientifisme d'alguns, ni que estiguessin carregats de bones intencions, va perpetrar. S'oblida, en canvi, que al costat d'aquests prejudicis que es denuncien van formular-se també, sovint, la majoria de les creences sobre les llengües que, formulades tal vegada pels mateixos “acientífics” erudits, mantenen encara l'estatus de certesa científica. La ciència lingüística, que ha homologat i segueix avalant les creences que convenen per mantenir la idea que la llengua existeix, hi té un paper fonamental.

La Filologia és una mitologia?

Acabo d'esmentar la ciència lingüística, un concepte que voldria prendre en sentit ample. En alguna altra ocasió ja hem reflexionat sobre la naturalesa intrínsecament prescriptiva d'aquesta ciència, que hauríem de classificar entre les anomenades “ciències normatives”, perquè defineixen el seu objecte d'estudi en la mesura que l'estudien (Feliu & Nadal). L'estudi històric, geogràfic o sistemàtic de les llengües, de què s'han ocupat des de fa segles diferents disciplines que en la nostra tradició solem considerar globalment com a “la Filologia”, ha estat un agent potentíssim per a la seva consolidació com a tals. Per bé que la construcció de les llengües –de la idea d'allò que és o constitueix cada llengua– ha restat estretament condicionada pel respectiu context polític, econòmic i social, la Filologia és la responsable principal de la consolidació i de la legitimació de les llengües que avui són reconegudes en el món occidental –una altra qüestió, en què ara no puc entrar, és què passa en les zones del planeta on no s'han produït històricament els processos d'elaboració cultural a l'entorn de les llengües que parteixen d'una escripturació antiga.

Doncs bé, la Filologia treballa amb mites, i treballa per establir-los, per argumentar-los i afinar-los o, si és el cas, per desmentir-los. Sense determinades certeses “mítiques”,

per indemostrables objectivament –però cal insistir que els mites també són *realitat*–, no seria possible el desenvolupament de la lexicografia, de la gramàtica, de l'edició dels textos antics, de la dialectologia. De fet, la mateixa llengua és un mite, com ja advertia Josep Maria Nadal en un treball pioner sobre aquestes coses (1999), fent-se ressò dels arguments de Crowley: en un context com per exemple el romànic, en què la realitat lectal és encara, i malgrat tots els mecanismes unificadors que es desprenen de la mateixa existència de les llengües, un continuum sense talls de consideració, quin element objectiu permet discernir sobre el terreny on acaba una llengua i en comença una altra? Quina isoglossa pesa més que les altres a l'hora de decantar la pertinença a una llengua o a la seva veïna? Per què els gascons i els provençals parlen la mateixa llengua i els gallecs i els portuguesos, no? Per què no tothom hi està d'acord?

El paper legitimador de la Filologia ha anat evolucionant en la mesura que ha evolucionat i s'han anat perfeccionant les disciplines “científiques” que la integren. Si al principi fou bàsicament l'erudició històrica que fixava els termes remots de la llengua, n'exhumava els testimonis antics i els interpretava de la forma més convenient a la realitat cultural desitjada, de seguida l'aplicació de les estructures i els conceptes gramaticals –propis del grec i del llatí, que eren inicialment les úniques *linguae grammaticae*– a les llengües vives o vulgars va permetre una teorització gramatical que justificava la particularitat de cada llengua, i una pràctica descriptiva que permetia fixar els límits i marcar les distàncies convenientes amb les llengües en competència. A partir del segle XIX, el desenvolupament de la ciència lingüística moderna, amb les diferents disciplines especialitzades que en deriven, ha permès –en un moment en què, per altra banda, la universalització del coneixement va estendre d'una manera universal la idea que exteixen llengües, i les va situar en l'eix central de les identitats nacionals– consolidar i assentar, amb l'aval científic i amb les tecnologies més innovadores al seu servei, les certeses necessàries per poder funcionar i organitzar-nos socialment en llengües. La situació actual, l'estatus lingüístic a què han arribat les llengües –les que hi han arribat–, com es pot entendre, és el producte d'un procés molt llarg, que travessa necessàriament diverses fases o etapes, no sempre coincidents cronològicament pel que fa a les diferents llengües.² L'establiment d'una llengua és una cosa força més complexa del que suggeria el conegut aforisme atribuït a Max Weinreich –«un dialecte amb exèrcit»–, si no és que sobreentenem que es tracta d'un exèrcit de savis, d'historiadors i de gramàtics que lluiten de forma incessant, amb les armes de l'acadèmia i del pas del temps, per la verificació del mite.

I és que, en la mesura que el relat és important, i que el relat no es pot canviar continuament, perquè llavors perdria la credibilitat, la memòria i el record esdevenen el *tema* principal de la Filologia i dels mites que sustenta. Els principals mites de totes les llengües tenen a veure amb la memòria de les fases anteriors d'elles mateixes, perquè justament un dels atributs principals de les llengües és transcendir les societats i els individus a través del temps. La llengua supera les decisions individuals, les contingències contemporànies, perquè és heretada de les generacions anteriors i s'ha de transmetre a les futures. La llengua no s'entén si no és en una dimensió històrica, i és el passat compartit allò que legitima la subjecció als criteris imposats en la comunitat lingüística. Alguns autors han intuït, fins i tot, que el lligam emocional –tant fort, de vegades– que els parlants estableixen amb les llengües respectives, té a veure amb la

² Josep Maria Nadal (2005, 95-145) ha explicat aquesta idea, que és realment molt interessant: hi hauria, en el procés de l'elaboració històrica de les llengües, unes determinades fases o estadis pels quals sempre caldria passar, independentment del ritme o de l'època en que es produïssin. L'escripturació, la codificació o la institucionalització de cada llengua, condicionada per les circumstàncies polítiques i socials que la fan possible, serien els principals punts d'inflexió en la seva història.

necessitat d'una certa perpetuació individual, més enllà del temps que a un li pot tocar de viure, després que la religió s'ha vist debilitada com a via cap a la transcendència dels individus (Anderson). Per tot això, el mite lingüístic per antonomàsia és el de l'antiguitat de la llengua, que cal remetre tan enllà com sigui possible, tant com ho permeti el coneixement científic de cada moment: per a alguns erudits siscentistes encara era plausible que l'espanyol o el francès es remuntessin a la mateixa divisió babèlica; a partir d'un determinat moment, el terme ja només pogué ser la descomposició medieval del llatí, però la pugna per atestar la llengua en documents llatins com més antics millor –i com més abans millor que en les altres llengües germanes– forma part dels objectius substancials de la Filologia.

L'exemple que acabo de posar, de les diferents teories o argumentacions que poden haver servit en les diferents èpoques per apuntalar el mite de l'antiguitat de la llengua, em remet a una qüestió que té també el seu interès: la dinàmica de reelaboració i de substitució dels mites lingüístics que és intrínseca en el desenvolupament de la ciència filològica. De fet, és un mecanisme pel qual la Filologia s'autojustifica i s'enforteix científicament: la investigació constant sobre uns mateixos conceptes, el descobriment de nous detalls que permeten introduir matisos en moltes de les idees prèviament formulades, l'increment del rigor en el treball efectuat, encara que no s'invalidin quasi mai les principals certes establertes –els mites al servei dels quals es treballa–, generen una sensació de coherència i confirmen la veracitat del fet lingüístic. Els mites superats passen a ser recordats com a vells prejudicis lingüístics, i el seu blasme, tema també de nous treballs especialitzats. Tot s'aprofita.

L'enfortiment de les disciplines científiques que estudien la llengua significa també que les llengües més estudiades –i projectades després en els innombrables estadis de la promoció social– esdevenen més fortes i inqüestionables, i les certes mítiques sobre les quals recolzen es fan menys explícites. Passa al revés amb aquelles llengües que han estat objecte d'una elaboració més recent, o més precària, o que per les circumstàncies històriques no s'han pogut consolidar del tot i encara algú les posa en entredit: les bigues, per dir-ho així, i l'estructura de l'edifici hi resten encara massa visibles, el rastre de les discussions constituents es pot resseguir encara i les desautoritzacions del relat propi, insidioses, formen part també de la seva realitat. Per això, aquesta mena de llengües són un terreny especialment fàcil per a l'estudi dels mites lingüístics, ja que, per més que molts d'ells siguin del tot comuns i anàlegs als de la majoria de llengües, en aquestes llengües hi són sempre més explícits, de vegades controvertits i sovint poc dissimulats.

Avui ja gairebé ningú no qüestiona l'estatus de llengua per al català. L'elaboració històrica d'aquesta llengua, tanmateix, ha estat accidentada i marcada per entrebancs de moltes menes. L'establiment definitiu de la seva particularitat i la seva delimitació formal han estat tardans, i la *normalitat* lingüística, si és que s'ha assolit, és ben recent. Per tot això, i per la comoditat de cercar els exemples en un terreny que és el que jo conec amb més profunditat, he bastit amb exemples catalans la classificació tipològica que proposo a continuació. Tingui's en compte, però, que es podria fer perfectament un recorregut similar a través dels mites –vigents o arraconats– de qualsevol de les llengües nacionals que són en el nostre entorn.

Per una tipologia dels mites lingüístics

Intentaré, en els paràgrafs que segueixen, esbossar una proposta de classificació tipològica dels mites de la llengua, partint dels que tinc més a mà, com ja he dit: els mites que històricament s'han atribuït a la llengua catalana. Pretenc només obrir un camí que, sens dubte, podrà donar lloc més endavant a investigacions més acurades, de

caràcter monogràfic i, idealment, de naturalesa comparada entre diverses llengües, ja que com veurem molts dels mites que esmentaré són compartits, com a mínim, per la majoria de les llengües europees. Vull insistir que, d'acord amb els plantejaments que he exposat d'entrada, tenen per a mi la mateixa consideració els mites que es mantenen avui entre les creences inexcusables per a l'ortodòxia filològica i altres mites que, amb el pas del temps, han estat arraconats del raonament acadèmic –encara que, curiosament, alguns d'aquests darrers perviuen tenaçment en la memòria popular. Tots aquests mites –i d'altres que no esmentaré– permeten, o han permès en un altre moment de la història, bastir un relat sobre la llengua que la fa, o la feia, ser. L'estudi detallat dels atributs que aquestes idees o mites aporten a la llengua, i de les connexions emocionals que aquests mites o creences despertaven en els parlants ens haurà de permetre avançar, sens dubte, en el coneixement de la complexitat del fet lingüístic.

1. Mites antics i mites moderns

Com ja he explicat l'elaboració de mites sobre la pròpia llengua és inherent al procés d'elaboració de la idea de la llengua. Això vol dir que ja des d'èpoques molt reculades devien circular idees preconcebudes sobre la pròpia llengua –i sobre les dels altres–, encara que només fos entre els reduïdíssims cercles cultes que tenien alguna idea del que són les llengües i de la diversitat lingüística del seu entorn. En el català tenim un testimoni preciós i ben primerenc d'una idea que, s'una manera sorprenent i saltant totes les barreres del temps, s'ha mantingut inalterada en els canons de la filologia moderna, i que podem trobar formulada gairebé en els mateixos termes per part d'autors contemporanis de prestigi innegable. Em refereixo a la idea de la uniformitat lingüística de la llengua catalana medieval. El cronista empordanès Ramon Muntaner, pels volts de 1325, creia notar aquesta curiosa particularitat en la llengua dels catalans:

D'altra part vos marauellarets d'una cosa que us diré, emperò si be ho cercats, axí u trobarets, que d'un llenguatge sol de negunes gents non són tantes com cathalans, que si volets dir castellans, la dreta Castella poch dura e poca és; que n Castella ha moltes prouíncies que cascú parla son llenguatge, e són axí departits com cathalans de aragonesos. E si be cathalans e aragonesos són tots de un senyor, la llengua llur és molt departida. E axí mateix trobarets en França e en Anglaterra e en Alemanya e per tota Romania, que ls Grechs qui són de l'emperador de Constantinoble són axí mateix moltes prouíncies, axí com de la Morea e del reyalme de Larcha e de la Blaquia e del reyalme de Salònich e del reyalme de Masadònia e del reyalme del Natuli e de altres prouíncies moltes entre les quals ha aytants departiments de llurs llenguatges com ha de cathalans e aragonesos. E axí mateix s'és de les altres prouíncies del món [...] perquè yo us he dita cosa dels cathalans qui és vera veritat, e seran molts qui se'n marauellaran e ho tendran en falla, però quesuulla se'n diguen, que axí és veritat.

Es tracta, ben segur, d'un dels testimonis més antics d'una idea sobre la llengua en el seu conjunt. Un mite ben antic, que malgrat tot ha mantingut la seva vigència en el relat històric de la llengua catalana, ja que la contraposició de l'època medieval amb els segles moderns, que són de manca de recolzament polític i de disgregació cultural, esdevé un estímul per a la restauració contemporània de la llengua. Així, d'un mite tan antic en podem trobar formulacions tan modernes com la que ens serveix el lingüista Joan Coromines en el fragment següent:

No hi ha dubte que a l'Edat Mitjana el català era la més unificada de totes les llengües romàniques. Si deixem de banda la poesia, de llengua forastera i artificiosa, la seva literatura en prosa, des de les Homilies d'Organyà i el corpus

lul·lià fins a Tirant lo Blanc, al llarg d'uns tres-cents anys i en una producció diversa i de les més copioses, presenta un llenguatge uniforme, amb molt escassa evolució cronològica; però encara hi crida molt més l'atenció l'absència de variants dialectals, absència que és total si prescindim de minúcies sense cap relleu, i que a més solament poden trobar-se en els brevíssims textos primitius i en algun autor valencià del segle XV. Llevat d'això impera pertot arreu un idioma idèntic: el llenguatge de la Cancelleria. (*Lleures i converses d'un filòleg*, 1971).

2. Mites generals o particulars

Ja he advertit que molts dels mites lingüístics són compartits per la majoria de les llengües elaborades, justament perquè atenyen qüestions fonamentals i necessàries per a la seva elaboració. El mite de l'antiguitat de la llengua, per exemple, de què ja he parlat abans, és objete de diverses i nombroses formulacions en català com en totes les llengües. Algunes, com la que reproduïxo de seguida, del frare Agustí Eura, extreta de la seva benintencionada *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* (c.1730), queden del tot al marge de qualsevol criteri científic:

[És] opinió comuna dels historiadors que, al repartir Noè la terra a sos fills, senyalà l'Àsia a Sem, l'Europa a Jafet i l'Àfrica a Cam, i que Túbal, quint fill de Jafet, vingué a poblar Espanya [...] Túbal, amb sa família i pobladors, feren gran detenció i asiento en esta primera part d'Espanya –dic-li, per ara, primera respecte de l'orient–, com se veu clarament de ser lo primer paratge on aportaven [...] Suposat açò, resolc com a més verosímil que l'idioma català és un d'aquells 72 que Déu nostre Senyor instituí després del diluvi, i que de Déu immediadament té son principi i origen. [...] perquè Túbal aportà en Catalunya nació i llengua o idioma, sed sic est que l'idioma que aportà Túbal a Catalunya no se sap ni és creïble s'haja perdut o olvidat, pués no olvidarien idioma de tan alt principi.

Tanmateix, les formulacions més modernes del mateix mite, ara ja posant el terme inequívocament en la dissolució del llatí, la veritat és que no aguanten gaire bé una lectura crítica. El filòleg Joan Bastardes, en un treball que tothom considera de referència en el tema –«El català preliterari», 1977– hi deixa anar algunes afirmacions com a mínim inquietants (les cursives són meves):

El primer problema que se'ns presenta és el de determinar des de quin temps es parla català. [...] El problema, si es vol plantejar en termes estrictes, és insoluble perquè és ben difícil de precisar objectivament el grau de diferenciació necessària que ens permeti parlar de dues llengües en comptes de dos moments o de dues modalitats de la mateixa llengua. Això no obstant, tot fa pensar que el moment decisiu, o millor, l'última crisi en la llengua que marca el pas del llatí al romànic al nord de la Gàl·lia, cal situar-la molt al principi del segle VII. *La llengua parlada allà a la segona meitat d'aquest segle no és ja llatí.* [...]

Els canvis més pregonos i originals que presenta el francès –llengua extraordinàriament revolucionària– deuen datar de l'època merovíngia. Ara, les diferències cronològiques tampoc no poden ésser massa extraordinàries. No era pas llatí la llengua que parlaven els barcelonins o gironins durant l'ocupació sarraïna, ni era llatí la llengua col·loquial dels hispans exiliats a la Septimània, arran de la repressió musulmana contra els qui havien col·laborat en la fracassada expedició de Carlemany contra Saragossa l'any 778, o la llengua dels gironins que el 785 feren lliurament voluntari de llur regió a Carlemany o la dels habitants de les comarques de Cerdanya i Urgell que ho feren no gaire més tard.

Una llengua romànica parlaven els barcelonins alliberats l'any 801, i aquesta llengua romànica ja no deixarà mai d'ésser ella mateixa. Bé que oberta a influències i pressions externes, evolucionarà sobretot segons la seva pròpia dinàmica.

Ara, per la documentació coetània no en podríem pas dir res. Ni un sol tret lingüístic pertanyent al segle VIII no pot ésser documentat. [...] Si podem dir que la frontera lingüística septentrional d'aquesta llengua passava pel nord de Salses, és perquè no tenim cap raó per a creure que aquesta frontera que sembla obeir a unes condicions geogràfiques –al nord de Salses es produeix un cert buit demogràfic– i potser també ètniques, no sigui la primitiva. En canvi, la primitiva frontera sud restarà un enigma. Tampoc no tenim al·lusions a la llengua parlada a Catalunya que ens la presentin com a cosa diferent el llatí, ni del segle IX ni del segle X.

Si deixem de banda la qüestió que surt al final, de la frontera lingüística –el plantejament de la qual resulta també bastant xocant–, és evident la paradoxa que es produeix entre una creença que és només suposició i l'absència absoluta de proves que avalin d'una forma científica. Insisteixo però que, de textos com aquest, en podríem trobar de referits a pràcticament totes les llengües romàniques. El mite de l'antiguitat de la llengua –i com més antiga, millor– és un mite absolutament general.

En canvi, altres mites són patrimoni exclusiu d'una llengua en concret, perquè n'expliquen alguna particularitat o en volen destacar algun tret característic. Un exemple d'això, pel que fa al català, podria ser un mite que està relacionat també amb l'origen de la llengua: és el mite de la llengua precursora, segons el qual el català hauria estat la primera –i l'única– llengua derivada del llatí, i el pas intermedi entre el llatí i les altres llengües romàniques. L'origen d'aquesta idea està relacionat amb l'existència primerenca de la literatura vulgar trobadoresca –el mite exigeix, naturalment, la identificació entre català i occità, que va ser general durant molts segles– i amb l'aparent proximitat lingüística dels primers testimonis romànics (els Juraments d'Estrasburg, principalment) amb el català, que hauria estat anomenat llavors “llengua romana”. Vegem un parell de formulacions d'aquest mite tan particular de la llengua catalana:

El primero y más antiguo nombre de nuestra lengua, entre los muchos con que la hallamos intitulada y nombrada, es el de *romana*, como parece de la autoridad y testimonio de Nitardo, que vivió y escribió en tiempo del emperador Carlos Calvo, referido del diferentes autores. (Antoni de Bastero, *Història de la llengua catalana*, c. 1730)

Ella fonc la que donà principi als versos i rimes que s'usaren en Roma, cantant amb elles, amb so de ses consonàncies, les dissonàncies de les passions, amb aguts i dolços pensaments. Sos fills són los primers pares de la poesia vulgar, passant après al Sicília, Aragó i Itàlia, com se prova que de les obres del cavaller valencià mossèn Jordi se'n valgué lo Petrarca per la propietat i dolçura del llenguatge, com apar, a més, en los llibres antics d'Ausiàs Marc, Jaume Roig i altres que amb breus paraules diuen subtils raons; de manera que, amb la mateixa subtilitat, sols se poden dir amb la llatina. I de la llatina, limosina; que fer traducció d'ella amb la llengua castellana seria menester per una paraula moltes, com quiscú pot experimentar en sa versió. (Andreu Bosch, *Títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, 1628)

Crec que hi hauria, encara, una tipologia intermèdia entre aquells mites que són absolutament comuns entre les llengües i aquells altres que són particulars d'una llengua concreta. Són mites que podríem anomenar comuns per tipologia de llengua. Per

exemple, en les llengües que no han tingut una història plàcida, que no han tingut unes estructures de poder polític al seu servei i que més haviat han hagut de subsistir contra l'existència d'una altra llengua predominant –a Europa n'hi ha unes quantes– la preocupació per justificar i argumentar la continuïtat de la llengua malgrat les llacunes evidents en el seu ús culte o escrit, per exemple, dona lloc a un mite que és característic d'aquesta mena de llengües “perseguides”. El mite de la continuïtat de la llengua, indispensable per a la seva legitimació posterior, va lligat moltes vegades a la qüestió del nom de la llengua, ja que sovint cal argumentar que diferents denominacions històriques en realitat reflectien una mateixa llengua. Vegem com tracta aquest tema fra Agustí Eura en un altre fragment de l'obra citada més amunt:

També suposam com a cosa certa que nostre llenguatge se deia antigament llemosí, per raó que d'esta manera parlaven los llemosins, los quals se deien així per ser d'un poble que es deia *Limosius, diocesis electuensis*, o deien-se d'esta manera per ser dels *Llimotges*, que es deien *Lemovices*, los quals eren veïns dels catalans de l'Aquitània. Segons lo qual, apar que vol dir que l'antic català llemosí se derivà i aprengué en l'escola d'aquell poble i d'allí se difundí en Catalunya i passà, últimament, a tota l'extensió gran que tingué.

3. Mites positius o negatius

Els mites lingüístics poden tenir finalitats diverses i, encara que habitualment els trobem formulats pels erudits o estudiosos de la mateixa llengua, es pot donar el cas que siguin mites propugnats de forma programàtica per aquests autors o bé que els autors explicitin el mite per rebatre'l com a una suposada acusació que s'ha de desmentir. Per això podem documentar tant mites que tenen un valor positiu –el de la uniformitat de la llengua medieval ho era clarament– com altres mites que tenen un sentit negatiu, limitador o denigratori de la pròpia llengua, contra els quals cal argumentar. Vegem un exemple català de cada cas. El mite de la llengua materna és un dels més generals i que més clarament atribueix una connotació bondadosa a la llengua pròpia; en prenc la formulació que es desprèn dels versos conegudíssims de Bonaventura Carles Aribau, de 1833:

En llemosí sonà lo meu primer vagit
quan del mugró matern la dolça llet bevia.
En llemosí al Senyor pregava cada dia
e càntics llemosins somiava cada nit.
Si, quan me trobo sol parl ab mon esperit,
en llemosí li parl, que llengua altra no sent;
e ma boca llavors no sap mentir ni ment,
puix surten mes raons del centre de mon pit.

En realitat, en aquest versos s'hi concentren diversos mites –la llengua de la veritat, que no es pot falsejar, etc.–, però la imatge de l'infant xuclant la llengua, al mateix temps que la llet, del mugró matern és força commovedora. En canvi, un mite clarament negatiu atribuït a la llengua catalana podria ser el de la llengua aspra. Molts autors del XVII i del XVIII van dedicar esforços a demostrar que aquesta acusació, de procedència anònima però inequívocament de font castellana, no tenia fonament; transcriu un passatge de l'*Apologia de l'idioma català* d'Ignasi Ferreres (c. 1780), on s'aborda aquesta qüestió:

Que no és aspre és evident, i si no diguen-me, quina diferent pronunciació té lo català del llatí que tot lo món confessa ésser un idioma molt elegant i suau. No pronunciam acàs nosaltres les síl·labes *ge* i *gi* com les pronuncien los llatins e italians, que són los naturals del país llatí? Diem acàs *michi*, *nichil* per dir *mihí*,

nihil? Tenim acàs la llengua tan torpe i tan mal tallada que no sapiam pronunciar *meum, frenum, autem*, que estem constrets a pronunciar *meun, frenun, auten*? És asperesa de les llengües italiana i francesa lo pronunciar les síl·labes *ge* i *gi* com les pronunciam nosaltres? Per què, doncs, ha de ser aspra la pronúncia d'elles en lo nostre idioma, i no en l'italià i francès? La pronúncia gutural sí que és aspra i, per ço, tinguda per tal l'africana o morisca; del temps que los moros estigueren en Espanya, ha quedat en les Castilles, i principalment en l'Andalusia, que fonc on més sejoaren, lo proferir moltes veus amb la força de garganta, que és la pronunciació gutural. Quanta força posen los castellans en pronunciar les síl·labes *ge* i *gi*! Quanta n'han de fer per proferir totes aquelles en què se troba la jota, i les més que consten de la ics! Ells no coneixen la falta que pateixen, i volen carregar-nos-la quan no la tenim.

Donem un pas més avant per sacudir-nos d'esta impostura: tal volta les veus llatines *frux, chalyps, ferox, crux, trabs, frons, syrinx, finx, halex, bogud, haud, hastus, torquis, frit, git*, i moltíssimes altres consemblants són aspres? Ningú ha acusat de tal vici a l'idioma llatí. Per què, doncs, han de ser aspres les nostres veus catalanes *fruit, trull, foc, cap, tros, treu, lleig, front* i altres com estes? Jo no crec que tinguen altra resposta sinó dir que tenen lo vici de ser veus catalanes. Linda solta respondre per la qüestió!

Ja veiem que la suposada aspror de la llengua cal situar-la en el context de la comparació entre el català i el castellà, i es fonamenta en l'existència dels sons aproximants palatals sonors –inexistents en el castellà modern– i en la presència abundant de consonants oclusives al final dels mots. Més avall parlaré del fonament gramatical d'alguns mites.

4. Mites populars o erudits

L'origen de la formulació del mite també marca, segurament, el seu caràcter i en determina l'abast i la difusió. Algunes creences sobre la llengua tenen un origen clarament popular en mancar totalment de base científica; això no implica, però, que el seu arrelament sigui molt gran i la persistència, notabilíssima. És el cas, per exemple de la consideració del català com una llengua difícil. El mestre Baldiri Reixac, en les seves cèlebres *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, publicades el 1749, ja exposa ben clarament aquest mite, que reflecteix de forma nítida una situació que la sociolingüística explicaria en uns altres termes...:

Jo bé sé que hi ha persones de molt judici que volen que totes les llengües sien iguals [...] Però m'apar que la llengua catalana té un gran avanç o una gran excel·lència sobre les demés perquè té una gran aptitud i proporció per aprendre i entendre les demés llengües –pués l'experiència ensenya que los catalans fàcilment entenen les nacions estrangeres i que amb facilitat aprenen de parlar son llenguatge–, però molt al contrari succeeix a les nacions estrangeres que vénen en esta provincia, les quals amb dificultat entenen nostre llenguatge i amb molta dificultat l'aprenen de parlar.

Val la pena notar l'esforç per capgirar el caràcter del mite, presentant-lo com un avantatge o cosa positiva; la trista realitat és que encara avui aquesta creença sura en certs ambients –per exemple, és gairebé una tradició, en els mitjans de comunicació catalans, quan fan cada any la notícia sobre les proves d'accés a la universitat, la consideració que «la prova de català era més difícil que la de castellà».

Els mites de caràcter erudit, en canvi, tenen uns canals de difusió diferents –essencialment, l'acadèmia–, i suposen uns coneixements específics que impedeixen als no especialistes la possibilitat de qüestionar-los. Entre els mites erudits destaquen els

que tenen una base literària o històrica, com ara el mite del primer text –totes les llengües han treballat amb gran insistència a trobar i/o reconstruir adequadament el seu primer testimoni escrit, que normalment serveix per reforçar el mite de l'antiguitat de la llengua–, el de la semblança amb el llatí –n'hem vist una presentació ben explícita en l'apartat anterior– o el mateix cànon literari de la llengua, que és sempre un poderós instrument per representar un relat històric convenient. En el cas del català, i també de moltes altres llengües europees que van proposar-se una rehabilitació culta en l'època contemporània, la selecció canònica dels bons escriptors i la periodització de la història literària de manera que es defineixi una dinàmica del tipus: Segle d'Or medieval / Decadència en els segles moderns / Renaixença en l'època contemporània, van ajudar fer veure el moment present com un veritable punt d'inflexió de la història, i van incentivar i orientar l'esforç de la recuperació. El següent passatge d'una conferència de Pompeu Fabra exemplifica clarament la utilització d'aquest relat que acabo presentar de forma esquemàtica:

la tasca a fer: [...] mirar de relligar la llengua actual amb la llengua antiga, no oblidant mai, però, que no tractàvem de resuscitar una llengua medieval, sino de formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera [...]

I, ¿on havem trobat i continuem trobant els mitjans de portar a cap l'obra de redreçament de la llengua, els mitjans de deparar l'empobriment que emmenaria l'eliminació de tants de mots i sintagmes jutjats inadmissibles, l'extirpació de tantes defectuositats com presenta el català de la decadència? En primer lloc en la llengua antiga. Aquesta havia arribat a un grau tan alt de desenvolupament, que ens ofereix en abundància materials preciosos per a refer el nostre lèxic i la nostra sintaxi. (*L'obra de depuració del català*, 1924)

5. Mites basats en trets gramaticals

Quan abans he parlat del mite de la llengua aspra, ja he advertit que hi havia un fonament gramatical sobre el qual s'edificava el mite. Aquest tipus de mites és força freqüent, justament perquè cada llengua –i també cada dialecte, en la dinàmica interna de la llengua– converteix alguns dels seus trets gramaticals en representatius de la pròpia alteritat lingüística; normalment, llavors, aquests trets esdevenen icònics i són objecte d'una càrrega emocional o identitària molt notable. S'ha escrit força sobre aquesta mena de fenòmens –alguns en diuen *shibolet*, prenent la referència d'un conegut passatge bíblic on la pronunciació adequada d'una paraula permetia discriminar els individus– i ara ens desviàrem massa del tema si ens hi volíem entretenir, però és cert que en català l'estudi d'aquestes coses encara té molt camp per recórrer.

Entre els mites que tenen un fonament gramatical objectiu, segurament el més estès al llarg de la història del català és el ser “llengua curta”. El fet que les vocals àtones finals llatines sistemàticament desapareguin en els parlars catalans, i que per tant la majoria de mots siguin oxítons i hi hagi molts monosíl·labs, i que moltes paraules siguin objectivament més curtes que les anàlogues castellanques (*camí/camino*, *dur/duro*, *bo/bueno*, *cel/cielo*, etc.) dona pas a la idea de *llengua curta*, que ràpidament adopta també altres sentits més clarament pejoratius –no només de paraules curtes, sinó també curta de paraules, o curta en el sentit de rude, poc sàvia. Tenim innombrables referències al mite de la llengua curta en català, tant per confirmar-lo com a cosa positiva com per desmentir-ne les interpretacions malicioses. En reproduïxo dues de ben diferents: l'explicació de fra Agustí Eura en la seva *Controvèrsia* (c.1730), que recull els diferents sentits que hom dona al terme de llengua curta, i l'al·lusió al tema que creu encara necessària de fer tot un savi Joan Coromines quan vol fer una aproximació

divulgativa a la llengua catalana, en el seu famós llibret sobre *El que s'ha de saber de la llengua catalana* (1950):

a) La detracció en què oposen a l'idioma català d'ésser curt de vocables és dels majors enganys que poden concebre los que la impugnen, perquè és distinta la curtedat de vocables de la brevedat de síl·labes; perquè la curtedat de vocables priva la declaració de la cosa s'ha de declarar, i la brevedat de síl·labes facilita l'enteniment de la cosa que s'ha de [declarar].

b) Una de les primeres coses que es noten comparant un text català amb la seva traducció francesa o castellana, és que el català és més breu i concís.

Té una estreta relació amb aquest mite de la llengua curta la tradició, ben antiga en català, d'elaborar llistes i, sobretot, poemes a base només de mots monosil·làbics. N'hi ha una bona colla, sobretot de procedència valenciana, des dels segles XVI i XVII, i l'últim exemple il·lustre d'aquesta vella pràctica catalana és segurament el que signa el poeta Joan Oliver:

Déu:

I tu, què vols?

Jo:

Doncs jo sols vull

–ei, si pot ser:

Un poc de fam

i un xic de pa.

Un poc de fred

i un poc de foc.

Un xic de son

i un poc de llit.

Un xic de set

i un poc de vi

i un poc de llet.

I un poc de pau. [...] (*Tirallonga de monosíl·labs*, 1968)

6. Mites relacionats amb la geografia

La geografia resulta un element cabdal a l'hora de definir el mite de la llengua, i per tant hi ha un gran nombre de mites lligats a la idea del territori o domini establert com a “propi” de la llengua, i també, d'una manera una mica més abstracta, amb la connexió natural de la llengua i els paisatges o l'entorn físic on aquesta llengua s'ha “produït”. Hi ha molt pocs estudis encara sobre el pes de la geografia en l'elaboració de les llengües – i en llur recreació literària, per exemple –, però els testimonis mític són molt eloqüents. Reprodueixo a continuació un passatge de la magna i prestigiosa *Història de la literatura catalana* de Martí de Riquer (1964) que sempre m'ha impressionat per l'explicitesa amb què revela el funcionament real de la Filologia. El passatge pertany al volum 1, quan, després de tractar els trobadors catalans –què hi fan en una obra sobre la literatura catalana, si l'autor considera que no escriuen en català?– i abans de passar a Ramon Llull, Riquer es pregunta si hi hagué literatura en català prèvia a l'obra ingent del savi mallorquí:

Immediatament se'ns posa un greu i difícil problema. A la segona meitat del segle XI, sens dubte entre els anys 1054 i 1076, es compongué un poema en 593

octosíl·labs, dividits en 49 sèries monorimes, que hom titula la Cançó de Santa Fe, sobre la localització del qual els lingüistes es troben avui dia dividits en dos parers, car uns sostenen que fou escrit a la regió de Narbona i altres al Rosselló, concretament al monestir de Sant Miquel de Cuixà o al de Sant Martí del Canigó. Si això darrer es pogués comprovar de manera ferma, la Cançó de Santa Fe fóra el text literari català més antic, fins i tot anterior en un segle a l'obra dels trobadors nascuts a Catalunya.

És a dir que la catalanitat lingüística d'un text escrit, sense que hagi de canviar-ne res en absolut, depèn només del lloc on hagi estat escrit! L'apriorisme geogràfic condiona, en realitat, totes les reflexions lingüístiques sobre el text que aniran tot darrere.

Un altre testimoni, ben curiós, de la vinculació mítica de la llengua amb un territori d'on és la llengua natural, ens l'ofereix la narració d'aquest curiós miracle de sant Salvador d'Horta, referida també per la *Controversia* de fra Agustí Eura:

Dos casats biscaïns portaren des d'aquell regne a Catalunya una filla que era sorda i muda de naixement, i posant-la als peus del venerable fra Salvador d'Horta, los digué que estassen vuit dies en la iglésia pregant a nostra Senyora, i que, després, parlaria la minyona.

Passats quatre dies parlà, però amb l'idioma del terreno en què estava. Aleshores, veent parlar a la muda, cridaren tots: —Miracle, miracle!, però sos pares, com no entenien aquella llengua, estaven descontents i, al Senyor alçant la veu, deien que ells no volien ni demanaven que parlàs sa filla llengua catalana sinó biscaïna, i tornaren a fra Salvador a que li llevàs la llengua catalana i li donàs la de Biscaia.

Ell los respongué: —Vosaltres prossegiu l'oració dels vuit dies. Davant los minyons que corregueren a veure la novetat, digué: —Amics, la Verge santíssima vol que la noia parle català mentres estiga en aquest Principat de Catalunya; però, en eixint d'ell, parlarà biscaí.

Oint la resolució, se posaren luego los pares en camí i anaren molts amb ells per curiositat de veure lo nou miracle, i ho aconseguiren, perquè, en pasar lo riu que divideix la Catalunya d'Aragó, al punt començà la noia a parlar la llengua biscaïna, clara i distintament.

El miracle de sant Salvador era doble: fer parlar la nena, i fer-la parlar sempre en català mentre fos a Catalunya. Un miracle, aquest segon, que avui ja no és pas a l'abast de ningú!

Obres citades

- Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1991.
- Auroux, S. *Historie des idées linguistiques*. Bruxelles: Éditions Mardaga, 1989. Vol. 1
---. *La philosophie du langage*. Paris: Presses Universitaires de la France, 1996.
- Bauer, L. & P. Trudgill eds. (1998). *Language Myths*. London/New York: Penguin books.
- Crowley, T. "That obscure object of desire: a Science of Language." En J. E. Joseph & T. J. Taylor eds. *Ideologies of Language*. London/New York: Routledge, 1990. 27-50.
- Feliu, F. & J. M. Nadal 2014. "Des inventions nécessaires: Éloge de la linguistiques." En A.-M. Chabrolle-Cerretini, O. Fullana & J. M. Nadal eds. *L'espace des langues*. Paris: L'Harmattan, 2014 (en premsa).
- Moreno Cabrera, J. C. "'Unifica, limpia y fija'. La RAE y los mitos del nacionalismo lingüístico español." En S. Senz & M. Alberte eds. *El dardo en la Academia*. Santa Cruz de Tenerife: Editorial Melusina, 2011. 157-314.
- Nadal, J. M. "Són les llengües semblants a les aigües del mar: Normativa i història de la llengua." En A. Rafanell & P. Balsalobre eds. *Estudis de filologia catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultrua Catalanes, secció Francesc Eiximenis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- . *La llengua sobre el paper*. Girona: CCG Edicions, 2005.
- Watts, R. J. *Language Myths and the History of English*. Oxford: Oxford University Press, 2011.